

JUOZO ČIULDOS GRAMATIKOS „PRATARMĖ“

VYTAUTAS JURGUTIS

Nespausdintos Juozo Čiuldos lietuvių (žemaičių) kalbos gramatikos rankraštis buvo surastas ir išaiškintas 1959 m. Lietuvos TSR Respublikinės bibliotekos įsigytame V. Steponaičio knygų ir rankraščių rinkinyje¹. Daugelį dešimtmečių apie šį J. Čiuldos veikalą buvo žinoma tik iš J. Karlovičiaus studijos „Apie lietuvių kalbą“ įrašo lietuviškų rankraščių sąrašė. J. Karlovičius buvo mąstęs J. Čiuldos rankraštį ir taip jį aprašė: „Pan Zawadzki, księgarz w Wilnie, uprzejmie raczył mi udzielić do przejrzenia rękopism ks. Józefa Czuldy p. n. „Krótkie pomysły o prawidłach gramatycznych języka żmudzkiego oraz uwagi nad mitologiją litewską“ (tych ostatnich udzielony mi rękopism nie ma); w 4ce, kart nieliczbowanych 88, t. j. str. 176; manuskrypt ten ukończony r. 1855, zupełnie do druku jest przygotowany, przyniósł by znakomitą korzyść światu uczonemu, gdyby prasę opuścił“².

Tolėliau ten pat, aptardamas D. Poškos lietuvių kalbos žodyno rankraštį, J. Karlovičius pateikia apie jį žinių ir iš J. Čiuldos gramatikos rankraščio: „...Ks. Czuldo w dopiero co wymienio-nym rękopismie Gramatyki twierdzi, iż manuskrypt słownika Paszkiewiczza miał p. Jurgiewicz w Kownie; składał się z dwu sporych tomów w 4ce m., zawierając głoski od A do P włącznie, był litewsko-polsko-laciński; pan Jurgiewicz żądał zań 18 rubli. Po śmierci Jurgiewiczza rękopism zagańał. „Pomimo dwutomową objętość, słownik może tylko połowę wyrazów zawierał“³.

Sie J. Karlovičiaus įrašai padėjo atpažinti surastąjį J. Čiuldos „Gramatikos“ rankraštį.

Pluoštą biobibliografinių žinių apie J. Čiuldą ir jo „Gramatiką“ buvo surinkęs ir paskelbęs Vac. Biržiška⁴. Atskirų duomenų bei pamėjimų apie

¹ *Jurgutis V.*, Rasta Juozo Čiuldos 1854 metų gramatika.— „Bibliotekų darbas“, 1960, Nr. 1, p. 24—27, su faks. Zr. taip pat: straipsnį „Čiulda Juozas“.— Kn.: *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. T. 1. V., 1966, p. 330; „Juozas Čiulda“.— Kn.: Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547—1861. V., 1969, p. 499.

² „Vilniaus knygynininkas ponas Zavadskis maloniai sutiko paskolinti man peržiūrėti kun. Juozo Čiuldos rankraštį „Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles ir pastabas apie lietuvių mitologiją“ (šių pastarųjų paskolintame man rankraštyje nėra); in 4°, 88 nežymėtų lapų, t. y. 176 psl.; šis rankraštis užbaigtas 1855 m., visai paruoštas spausdinti, suteiktų didelę naudą mokslo pasauliui, jei išėitų iš spaudos“.— Kn.: *Kartowicz J.* O Języku litewskim. Kraków, 1875, p. 226.

³ „...Kun. Čiulda ką tik minėtame „Gramatikos“ rankraštyje teigia, jog Poškos žodyno rankraštį turėjęs p. Jurgevičius Kaune; rankraštis buvęs dviejų stambių tomų mažosios kvartos formato, apėmė raides nuo A iki P imtinai, buvo parašytas lietuvių-lenkų-lotynų kalbomis; ponas Jurgevičius prašęs už jį 18 rublių. Mirus Jurgevičiui, rankraštis dingio. „Nors ir būdamas dviejų tomų, žodynas apėmė gal tik pusę tų žodžių“.— *Kartowicz J.*, min. veik., p. 227.

⁴ *Biržiška Vac.* Lietuvių bibliografija. D. 2. K., 1926, įrašs 1023. (Zr. taip pat papild. 1, 2); Čiulda Juozas.— Kn.: *Lietuviškoji enciklopedija*. T. 6. K., 1937, skilt. 1237—1238. (Zr. taip pat papildymą: LE. T. 9. K., 1941, skilt. 1523); Juozas Čiulda.— Kn.: *Aleksandrynas*. D. 3. XIX amžius. Cikaga, 1965, p. 38—39.

J. Ciuldą yra senesnėje literatūroje⁵. Be „Gramatikos“ rankraščio, yra žinių dar apie kitus J. Ciuldos rankraščius.

S. Baltramaitis⁶ mini J. Ciuldos eilėraščių (originalių ir verstinių) rankraščių pluoštą. Šią žinią jis pateikia pagal J. Karlovičiaus informaciją. Tačiau pats Karlovičius savo studijos „O języku litewskim“ lietuviškų rankraščių sąrašė tokio J. Ciuldos rankraščio nenurodo. Informuodamas S. Baltramaitį, Karlovičius, gal būt, turėjo galvoje ne atskirą rankraštį, bet skyrių „Apie žemaičių poeziją“ J. Ciuldos „Gramatikos“ rankraštyje (žr. žemiau). V. Biržiška nurodo J. Ciuldos rankraštį „Nauka obyczajów chrześcijańskich“ (Lietuvos TSR MA Centr. bibliotekos rankraštynas). S. Skrodenis surado dar vieną J. Ciuldos rankraštį, apie kampačio ir barometro skalės patobulinimą: „Kątomierz i Skala barometryczna ulepszone przez Xiędza Józefa Czuldo... Nauczyciela Religii w Szkole powiatowej szlacheckiej Kowieńskiej, Plebana Dorsuniskiego“ (Lietuvos TSR MA Centr. bibliotekos rankraštynas, F 7, Nr. 3172). Rankraštis 22 lapų su 18 brėžinių, tikriausiai buvo paruoštas spaudai⁷.

Biografinių žinių apie J. Ciuldą surinkta gana nedaug. Daugiausia žinomos jo gyvenimo ir tarnybų datos, ir beveik nėra žinių apie asmenį. Kai kurių dokumentų, kuriuos buvo matęs ir panaudojęs Vac. Biržiška, dabartinė saugojimo vieta dar neišaiškinta.

Juozas Ciulda gimė 1796 m. Plungės parapijoje, valstiečio [?] Mato Ciuldos šeimoje. Mokėsi Žemaičių Kalvarijos mokykloje, iš kurios 1816 m. įstojo į Varnių dvasinę seminariją. Iš jos 1818 m. rudenį buvo pasiūstas vyskupijos stipendininku į Vilniaus vyriausiąją seminariją, priklaususią Vilniaus universitetui, kurią baigė 1822 m. liepos 1 d. teologijos magistro laipsniu. Tuo pačiu laiku (1818—1822 m.) klausė paskaitų Vilniaus universiteto moralinių bei politinių mokslų (teisės ir istorijos) fakultete, kur jo bendramečiai studijų draugai, be kitų, buvo S. Daukantas, I. Domeika, A. Mickevičius, Mauricijus Griškevičius (būsimasis M. Valančiaus „Žemaičių vyskupysės“ vertėjas į lenkų k.), T. Zanas. 1822 m. J. Ciulda buvo paskirtas vikaru į Svėkšną (Plioterių dvaras). Vilniaus universiteto rektoriui tarpininkaujant, J. Ciulda 1823 m.⁸ buvo paskirtas Kauno apskrities bajorų

⁵ Be kitų, žr.: *Worotyński W.* Seminarjum Główne w Wilnie. T. 2. W., 1938, p. 260—261; *Bielinski J.* Uniwersytet Wileński. T. 1. Kraków, 1899, p. 109. (J. Ciulda mokėsi Vyriausioje seminarijoje 1818—1822 m., baigė teologijos magistro laipsniu); *Wasilewski Z.* Promieniści, filareci i zorzanie. „Archiwum do Dziejów Oświaty i Literatury w Polsce“, 1897, t. 9, p. 202. (Per kratą 1822 m. balandžio 29 d. pas filaretą Lozinskį rastame Vilniaus universiteto žymiųjų studentų sąrašė buvo J. Ciuldos pavardė); *Biržiška M.* Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu. K., 1921, p. 53; *Janulaitis A.* Simanas Daukantas. V., 1913, p. 13 (išnašoje); *Maciūnas V.* Lituaništinis sąjūdis XIX a. pradžioje. K., 1939, p. 156. (Pažymi, kad J. Ciulda, brenęs ir mokėsis Vilniaus universitete amžiaus pradžioje, filologiniais darbais pasireiškė vėliau, antrosios XIX a. pusės pradžioje).

⁶ *Балтрамайтис С.* Сведения о литовских рукописях.— «Живая старина», 1894, кн. 4, с. 546.

⁷ *Skrodenis S.* Dainos iš Juozo Ciuldos rankraščio.— Rink.: Kraštotyra. V., 1967, p. 187.

⁸ Vilniaus universiteto rektorias 1823 m. rugpiūčio 23 d. laišką Žemaičių vyskupui J. A. Giedraičiui, kuriuo prašo paskirti J. Ciuldą Kauno bajorų mokyklos kapeplionu, ir J. A. Giedraičio 1823 m. rugpiūčio 31 d. sutikimo raštas. (Pagal V. Biržišką). Vilniaus gubernijos mokyklų direktorių ir mokytojų 1827 ir 1829 m. tarnybinuose sąrašuose (Vilniaus valst. V. Kapsuko universiteto Mokslinės bibliotekos rankraštynas, f. KC 144, lap. 864, 865 ir F 13, 241, lap. 50, 51) J. Ciulda nurodytas kaip dirbęs

mokyklos kapelionu, kur mokytojavo iki 1835 m. (beje, 1827 m. buvo paskirtas, gal nominaliai, Siaulių vikaru, o 1831—1832 m. kapelionu Troškūnų mokykloje). Pasitraukęs savo noru iš Kauno bajorų mokyklos⁹, nuo 1835 m. jis buvo Darsūniškio kuratas. 1846 m. gyveno Vilniuje. 1847—1848 m. buvo privatinis kapelionas Lopacinskio Kairėnų dvare prie Vilniaus, o nuo 1850 m. iki mirties (1861 m. gegužės 30/birželio 11 d.) — to paties Lopacinskio Sarijos dvare (Drisos apskrityje). Čia, Sarijoje, bus parašęs savo „Samprotavimus apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles“, kurių rankraštį 1855 m. pasiuntė M. Valančiui¹⁰. Valančius perdavė J. Čiuldos rankraštį Vilniaus knygų leidėjui Adomui Zavadskui spausdinti, tačiau Zavadskis delsė ir galiausiai neišspausdino.

J. Čiulda buvo surinkęs gana didelę biblioteką, kurios dalį 1858 m. atidavė Vilniaus archeologinei komisijai¹¹, o likusioji dalis, jam mirus, pateko į vieną Varšuvos biblioteką.

Surastasis 1959 m. V. Steponaičio rinkinyje J. Čiuldos rankraštis yra storas tvirtos popieriaus sąsiuvinis, įrištas į kieta, gerokai padėvėtą viršelį. Sąsiuvinio formatas 21×17 cm, visi lapai smulkiai prirašyti abiejose pusėse. Titulinio lapo nėra, niekur nėra nė autoriaus pavardės. Tačiau pirmojo puslapio viršuje, nežinia kieno ranka ir kada, pieš-

tuku užrašyta veikalo antraštė: „Pomysły o prawidłach gramatycznych języka żmudzkiego i nad Mitologją Litewską“ (beveik sutampanti su J. Karlovičiaus pateikiama J. Čiuldos rankraščio antrašte).

Tekstas pirmajame lape prasideda „Pratarne“ („Przedmowa“, psl. 1—5). Toliau seka penki „Gramatikos“ skyriai. Pirmasis skyrius, visų didžiausias (47 psl.), pavadintas „Apie rašybą“ („O pisownię“). Antras skyrius (15 psl.) „Apie kalbos dalis“ („O częścicach mowy“), trečias (20 psl.) — apie linksniavimą („O przypadkowaniu“), ketvirtas (20 psl.) — apie veiksmazodį ir asmenavimą („O czasowaniu“), pagaliau, penktas skyrius (24 psl.) — apie sakinį („O składnie“). Tuo penktuoju skyriumi baigiama veikalo gramatinė dalis, apimanti tiek fonetiką, morfologiją, tiek ir sintaksę. Kiek smulkiau šių skyrių turinys apibūdinamas kitoje vietoje¹².

Surastajame rankraštyje nėra skyriaus apie lietuvių mitologiją, kaip nebūvo pastabų apie lietuvių mitologiją ir tame J. Čiuldos rankraštyje, kurį J. Karlovičius buvo gavęs susipažinti iš Zavadskio. Paskutiniajame, šeštame rankraščio skyriuje (12 psl.), skaitome ne apie mitologiją, kaip galėtume tikėtis iš tradicinės J. Čiuldos veikalo antraštės, bet apie žemaičių poeziją („O wierszopistwie żmudzkim“). Nors J. Karlovičius apie šį skyrių nieko ne-

---

Kauno bajorų mokyklos kapelionu nuo 1825 m. rugsėjo 1 d. (Zr.: *Skrodenis S.*, min. veik., p. 136—187).

⁹ Vysk. Klungevičiaus 1835 m. rugsėjo 5 d. raštas Vilniaus mokslo apygardos globėjui, kad vietoje savo noru pasitraukusio J. Čiuldos Kauno bajorų mokyklos kapelionu skiriamas Pranas Zaremba. (Pagal V. Biržišką).

¹⁰ J. Čiuldos 1855 m. lapkričio 29 d. laiškas M. Valančiui, siunčiant jam „Gramatikos“ rankraštį, su trumpa autobiografija. V. Biržiška buvo skaitęs tą laišką Vilniaus lenkų mokslo mylėtojų draugijos rankraštyne. Šiuo metu laiškas nesurastas.

¹¹ J. Čiuldos 1858 m. vasario 2 d. laiškas Vilniaus archeologinei komisijai, siunčiant jai savo „Gramatikos“ rankraštį ir dalį lietuviškų savo bibliotekos knygų. Laiškas buvo tos pačios draugijos rankraštyne ir šiuo metu irgi nesurastas.— Vilniaus laikinoji Archeologinė komisija, organizavusi archeologinius ir etnografinius tyrinėjimus Lietuvoje, pradėjo veikti prie įsteigto 1856 m. Vilniuje Senienų muziejaus. (Zr.: *MLTE. T. 1, V.*, 1966, p. 87).

¹² *Jurgutis V.*, min. veik., p. 26.

kalba, betgi šio skyriaus tikriausiai būta ir jo matytame J. Čiuldos rankraštyje.

Sį skyrių J. Čiulda parašė, norėdamas įrodyti, kad lietuvių kalba tinka literatūros kūrybai. Žemaičių poeziją J. Čiulda paskirsto į tris rūšis. Pirmoji — tai tradicinės lietuvių liaudies dainos. Jomis J. Čiulda žavėte žavisi. Ne vienas, esą, stebisi, jog paprasti žmonės, pamokyti tik maldaknygės paskaityti, turi nesuskaitomą daugybę visokių dainų. Kas jiems tas dainas sudeda? Mokytas žmogus būtų žinojęs rimavimo taisykles ir vergiški ją laikęsis. O liaudies dainose tų varžančių taisyklių nematyti. Jose daugiausia natūralaus jausmo, be jokios prievartos. Todėl galėtum pasakyti, jog ši tauta yra iš prigimties poetiška, nežinanti poetus varžančių taisyklių. Žemaičių liaudies dainos, net pačios seniausios, neapdauojančios garsiųjų vyrų žygdarbių, rodančių karingą bei smarkų būdą, bet daugiausia esančios lyrinės, apie nekaltą mergelės ir bernelio meilę, žemės darbų ir kaimo gyvenimo grožį. Kaimo mergelės nenorinčios ir vengiančios bajorų

bei amatininkų, jos pamėgusios paprastą savo sodietišką buitį. Jų dainos esančios idilės ir baladės, o tai rodo ramų ir švelnų tautos būdą. Dainos daugiausia nerimuotos, tik eilutės skiemenu skaičius pritaikytas prie melodijos. Tokios yra seniausios dainos, sukurtos pačios liaudies. Nesą jose įmantrios sandaros bei prašmatniai surikiuoti minčių. Dažnai kartojami tie patys sakiniai, kone ištisos strofos, tik pakeičiama posmų pabaiga¹³. Kaip pavyzdį J. Čiulda pateikia keturių liaudies dainų tekstus. J. Čiuldos požiūri į lietuvių dainų folklorą įvertino ir pačias dainas iš rankraščio publikavo S. Skrodenis¹⁴.

Antrajai žemaičių poezijos rūšiai J. Čiulda priskiria autorinius rimuotus eilėraščius, sukurtus pagal eilėdaros taisykles. Jis pažymi, kad lietuvių (žemaičių) kalba itin tinkanti silabinei eilėdarai, nes turinti įvairių balsių ilgumą (iloczas)¹⁵. Sį poezijos skyrelį jis iliustruoja D. Poškos epigramų pavyzdžiais iš minėtojo „Zodyno“ rankraščio.

Trečioji poezijos rūšis — skanduota poezija pagal romėnų bei graikų eilėda-

¹³ „...Nie jednemu dziwném się okazuje, że lud prosty, nauczony tylko czytać księgi nabożne, niezliczoną ma ilość rozmaitych śpiewów *Dajnos, dajnoszkos*. Kto im układa? Żeby uczony, znałby prawidła rymotworstwa i niewolniczo starałby się one zachować. Tymczasem w śpiewach gminnych, niewolniczych prawideł nie widać. Są one raczej naturalnem uczuciem, bez żadnego musu. Możliaby więc poniekąd powiedzieć, że ten naród jest naturalnie poetyckim nie znając krępujących Poetów prawideł. Śpiewy wiejskie żmudzkie, choćby najdawniejsze, żadnego znakomitego czynu sławnych ludzi nie śpiewają, coby okazywało charakter marsowy i dziki; lecz wszystkie prawie należą do miłych i uczcieniu swobodnych zabaw Wiejskich, a szczególnie do miłości wzajemnej i niewinnych zalotów między młodzieżą płci obojgej. Wszędzie zaś okazuje się wstręt wiejskich dziewcząt do szlachty, lub rzemieślników, a zamiłowanie stanu rolniczego. Są to więc Sielanki i Ballady; a z tego się daje postrzegać spokojny i łagodny charakter tego narodu... [..Śpiewy mają] pewną liczbę zglósek, a to jedynie dla dobrej melodi; lecz powiększej części bez rymów. Ten gatunek śpiewek najdawniejszy jest utworem samego gminu. Niemasz tam bowiem ani dobrego układu, ani dobrych i uporządkowanych myśli; częste powtarzania tychże samych wyrażeń całemi prawie strofami, pod koniec których są stosowne dodatki...“ (rankraščio 134—135 psl.)

¹⁴ *Skrodenis S.*, min. veik., p. 186—191.

¹⁵ „...Drugi gatunek wiersza [żmudzkiego] jest naśladowaniem polskiego, to jest mający pewną liczbę zglósek i rym. W tym gatunku jest wiele śpiewów wiejskich późniejszych, a mianowicie wszystkie Pieśni święte, jeśli nie są dosłownem tłumaczeniem z obcego języka, jako Psalmy Dawidowe i inne. Ze zaś język litewski, czyli żmudzki zdolny jest do skandowania wierszów, okazuje się z jego różnaitości iloczasu...“ (rankraščio 135 psl.).

ros pavyzdį, arba „lietuviškasis hegzametras“. Cia J. Ciulda cituoja K. Donelaičio „Metų“ pirmosios dalies pradžią (52 eilutes, iš L. Rėzos 1818 m. leidimo). J. Ciuldos atsiliepiamus apie K. Donelaičio kūrybą yra įvertinęs V. Zukas¹⁶.

J. Ciuldos rankraštis, kurį J. Karlovičius buvo gavęs peržiūrėti iš Zavadskio, buvo 88 lapų, arba 176 puslapiai. Surastajame rankraštyje tėra 73 nežymėti lapai, arba 146 puslapiai. J. Karlovičius pažymi, jog jo matytas J. Ciuldos „Samprotavimų“ rankraštis „užbaigtas 1855 m“. Surastajame rankraštyje užbaigimo data nepažymėta. Tačiau „Pratarmės“ gale yra data: „Rašiau 1854 metais“. Tokie yra J. Karlovičiaus matyto ir dabar surastojų rankraščių nesutapimai. Tačiau esama kitų, esminių sutapimų.

Esame aukščiau pateikę J. Karlovičiaus žinią apie D. Poškos „Žodyną“, jo perpasakotą iš J. Ciuldos „Samprotavimų“ rankraščio. Surastojų rankraščio 140—141 psl. irgi yra tekstas, sutampantis su šia J. Karlovičiaus atpasakota žinia. Skyriuje „Apie žemaičių poeziją“, kaip minėjome, literatūrinės kūrybos rimuotą poeziją rankraščio autorius iliustruoja D. Poškos epigramomis iš „Žodyno“ ir rašo: „Wzięte są [te przykłady] z Dykcyonarza P. Dyonizego Paszkiewicza, Ziemskiego Pisarza Rosieńskiego, z małą odmianą w ortogra-

fii, i z przekładem polskim albo samego Autora, albo moim. Słownik tu wspomniany, niektórzy między urojenia tylko chcą mieścić, a to niesłusznie. Był słownik przez tego Autora układany, ale podobno nie dokończony. Nie wiem, jaką koleją sam autograf dostał się P. Jurgiewiczowi w Kownie, niemającemu najmniejszej znajomości języka żmudzkiego. Od niego i ja miałem pożyczony na dni kilkanaście. Składał się z dwóch sporych tomów in 4° minori od litery A, do P włącznie, we trzech językach: litewskim, polskim i łaćnińskim. Chciałem go sobie nabyć, lecz cena 18 rubli srebr. była dla mnie wtenczas za wysoką. Po nieszczęśliwej, po ludzku mówiąc, bo w ostatniej nędzy na ustroniu zdarzonej śmierci P. Jurgiewicza, jak wszystkie rzeczy, tak i ten rękopism nie wiadomo, gdzie się podział, i podobno nazawsze zaginął. Mimo swoją dwutomową objętość, jak uważałem, może tylko połowę wyrazów od tych glosek poczynających się zawierał w sobie. Nie jednego człowieka, i nie jednego to czasu praca“¹⁷. Be to, tekste (111 psl.) užtinkame paminėtą ir pačią veikalo antraštę: „...w niniejszych Pomysłach uważałem za stosowne...“ („...laikiau, kad šiuose „Samprotavimuose“ dera...“).

Tie sutapimai teikia tvirtą pagrindą prieiti išvadą, kad surasto V. Steponaičio rinkinyje rankraščio autorius tikrai

¹⁶ Zukas V. Keletas K. Donelaičių liečiančių rankraščių.— Literatūra ir kalba. T. 7. Kristijonas Donelaitis. V., 1965, p. 320—322.

¹⁷ „[Šie pavyzdžiai] paimti iš Raseinių žemės raštininko p[ono] Dionizo Poškos „Žodyno“, su nedideliais rašybos pakeitimais ir su paties autoriaus arba mano vertimu į lenkų kalbą. Paminėtą žodyną kai kurie nori laikyti tik įsivaizduojamu, bet tai neteisinga. Tas autorius rašė žodyną, bet, atrodo, nebaigė. Nežinau kuriuo keliu pats žodyno autografas pateko p[onui] Jurgieviui Kaune, visai nemokančiam žemaišškai. Iš jo ir aš buvau pasiskolinęs kelioms dienoms. Žodynas buvo dviejų stambokų tomų in 4° minori, nuo raidės A iki P imtinai, trimis kalbomis: lietuvių, lenkų ir lotynų. Norėjau sau jį įsigyti, bet kaina 18 rublių sidabru buvo man anuomet per aukštą. Po nelaimingos, žmoniškai tarant, kraštutiniame skurde ir vienatvėje ištikusios p. Jurgieviaus mirties, tiek visi jo daiktai, tiek ir šis rankraštis nežinia kur dingo ir, atrodo, žuvo visam laikui. Nors ir būdamas dviejų tomų, žodynas, mano nuomone, apėmė gal tik pusę tomis raidėmis prasidedančių žodžių. Tai darbas ne vienam žmogui ir ne vienam laikui“.

yra J. Ciulda. Nevienodas puslapių skaičius rodytų, kad rankraščio būta bent dvejų egzempliorių — vieno pas Zavadskį, o antrojo — pas autorių.

Šią prielaidą tarsi patvirtina dokumentų sugretinimas. Tą „Samprotavimų“ rankraščio egzempliorių, kurį J. Karlovičius buvo gavęs peržiūrėti iš Zavadskio, J. Ciulda pasiuntė M. Valančiui 1855 m. (J. Ciuldos 1855 m. lapkričio 29 d. laiškas M. Valančiui). J. Karlovičius (1836—1903) bus skolinęsis tą rankraštį iš Zavadskio bent gerą dešimtmetį vėliau, nes, baigęs 1852—1857 m. Maskvos universitetą, dar keletą metų (1857—1866) gilino studijas užsienio universitetuose. Iš kito dokumento aiškėja, kad 1858 m. pradžioje J. Ciulda perdavė „Gramatikos“ rankraštį ir dalį savo bibliotekos knygų Vilniaus archeologinei komisijai (J. Ciuldos 1858 m. vasario 2 d. laiškas). Yra pagrindo tarti, kad šįkart J. Ciulda perdavė kitą savo rankraščio egzempliorių, o ne tą, (nes jo nebeturėjo), 1855 m. pasiųstą M. Valančiui, kurį Valančius buvo davęs spausdinti Zavadskiiui, ir kurį, žymiai vėliau, Zavadskis buvo paskolinęs J. Karlovičiui.

Antra vertus, nėra duomenų pasekti, ar surastas V. Steponaičio rinkinyje J. Ciuldos „Gramatikos“ rankraščio egzempliorius yra tas pats, kurį J. Ciulda buvo perdavęs Vilniaus archeologinei komisijai. Rankraštyje neišliko titulinio lapo ir nėra jokių žymių, kad būtų kada priklausęs šiai komisijai. Beje, pirmajame lape yra antspaudas „Biblioteka alumnów Seminarjum SejneŃskiego“. Galima spėti, kad į Seinų seminarijos biblioteką rankraštis bus patekęs iš A. Baranausko palikimo. Susavo ruožtu, Baranauskas, gal būt, buvo gavęs J. Ciuldos rankraštį iš Vilniaus archeologinės komisijos. Tačiau tai tėra spėliojimas. Gal praverstų skyrumų patyrinti,

ar nebuvo A. Baranauskas panaudojęs J. Ciuldos „Samprotavimų“ savo lietuvių kalbos paskaitoms bei rašydamas „Kalbamokslį“?

Sios publikacijos dalykas yra J. Ciuldos „Samprotavimų“ pratarmė, kurioje jis nusako savo požiūrį į lietuvių kalbą, jos vietą ir reikšmę lietuvių liaudies apšvietai ir kultūrai kelti, savo veikalo paskirtį ir metodą. Nedidelė (nepilnų 5 psl.) „Pratarmė“ yra reikšmingas lietuvių kultūros istorijos dokumentas, nes joje autorius itin ryškiai pavaizduoja ano meto sąlygas, atmeta susvetimėjusios, lenkuojančios inteligentijos dalies neigiamą pažiūrą į lietuvių kalbą ir reikalauja jai pilnų teisių, ypač pradinėje mokykloje. Šiais klausimais J. Ciuldos pozicija „Pratarmėje“ labai aiški, aktyvi ir kovinga, o reikalavimai, palyginant su pasyviosios srovės atstovais, formuluojami radikaliai ir ryškiausiai¹⁸.

„Pratarmės“ pradžioje, paliesdamas nemoksliškas lietuvių tautos ir lietuvių kalbos kilmės teorijas (K. Bogošo ir kt.), J. Ciulda jų nepriima ir atmeta tiek herulių teoriją, tiek ir hipotezę, esą lietuvių kalba esanti įvairių kitų kalbų samplaika. Šių teorijų analizė jam reikalinga tik tam, kad galėtų formuluoti teiginį, jog lietuvių kalba yra sena, savaiminga senovinės tautos kalba, išsaugota paprastos liaudies ir pati nuostabiu būdu vis tobulėjanti, verta mokslininkų dėmesio ir gentainių meilės. Jis teisingai aiškina, kad slavizmai ir germanizmai lietuvių kalboje yra skoliniai, atsiradę iš santykių su kaimynais slavais ir vokiečiais, arba brukte brukami dvasininkų, nemokančių lietuvių kalbos ir lopančių tariamas jos spragas daugiausia lenkų kalbos žodžiais su prikeriamomis lietuviškėmis galūnėmis, užteršiančių kalbą svetimybėmis, kurių liaudis nesu-pranta.

¹⁸ Lukšienė M. Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje. K., 1970, p. 240, 260, 484—486.

J. Ciulda reikalauja peržiūrėti įsigalėjusį paniekinamą požiūrį į lietuvių kalbą. Jis tiesiog vadina „įsišaknijusiu prietaru“ pažiūrą, esą lietuvių kalba esanti tik prastuomenės kalba, tinkanti vien tamsiai liaudžiai, bet to, skurdi žodžių ir nepakankama mintims reikšti. Lenkų poeto F. Dmochovskio žodžius jis taiko ir lietuvių kalbai, tardamas, jog ji yra „didis lobis, tik mes jos nemokam“. Negi galinti būti prasta kalba ta, kuria yra parašyta daug ne tik religinių raštų ir giesnių, bet ir kuria pati liaudis sukūrė daugybę dainų, kuria poetai yra sukūrę ne prastesnių už lenkiškus rimuotų eilėraščių pagal eilėdaros taisykles ir, pagaliau, kuria K. Donelaitis hegzametru parašė nuostabiai gražią savo poemą, taigi kalba, tinkanti literatūros kūrybai. Šiam trumpam, bet aistringam teiginiui pagrįsti ir patvirtinti J. Ciulda rašo „Samprotavimų“ skyrių „Apie žemaičių poeziją“.

Lietuvių valstiečiai brangino savo gimtąją kalbą ir gaivališkai sukūrė tradiciją mokyti vaikus rašto pirmiausiai lietuviškai¹⁹. Tuo tarpu beveik visose parapišose mokyklose vaikai buvo anuo­met mokomi lenkų kalba, vaikams drausta mokykloje kalbėtis lietuviškai ir net bausta už tai. J. Ciulda griežtai smerkia šią tvarką. Jo žodžiais, vaikai tose mokyklose moraliai luošinami, verčiami atsisakyti tėvų kalbos, jiems skiepijamas abejingumas ir atviras biau­rėjimasis gimtąja kalba, kol galiausiai vaikas „pradedą gėdintis savo tėvų ir šeimos, gėdintis savo giminės, luomo ir tėvynės“, nebenori prisipažinti esąs žemaitis ir prisiplaka prie svetimos tautos, pasivadindamas „tikru lenku“ Kaip teigiamą pavyzdį jis nurodo Rytprūsių parapišes mokyklas, kur vaikai šalia vokiečių kalbos mokomi ir lietuvių kalbos. To paties jis reikalauja savo kraš-

tui, būtent lietuviškos mokyklos, kur, užuot skiepijus pasibiaurėjimą gimtąja kalba, būtų ugdoma meilė jai ir bent kai kurių dalykų mokoma krašto kalba.

Kartu J. Ciulda gana aiškiai atsiriboja nuo grynai tikiybino tikslo, kuriuo tik vienu pasyviosios krypties atstovų buvo anuo­met grindžiamas reikalas mokyti liaudį skaityti ir rašyti lietuviškai²⁰. Jis sieja gimtosios kalbos puoselėjimą su visos tautos apšvietos, kultūros kėlimu. Kas iš to, kad dvasininkai savo tikiybiniuose raštuose ir pamoksluose vartoja lietuvių kalbą religiniam mokymui skleisti liaudyje, bet nėra maž nesirūpina tobulinti kalbą, „o be šito negalima laukti tikros apšvietos“ Gryna kalba yra aukštesnės apšvietos sąlyga. Gimtosios kalbos puoselėjimu ir tobulinimu daugiausia pasitarnaujama savo liaudies švietimui, todėl mokslo žmonių kalba ir raštas turi būti tokie, kaip tautos kalba ir raštas. J. Ciulda „Pratarmėje“ nepagailli griežtų žodžių ir aštrios kritikos dvasininkams, kurie, patys būdami lietuviai, niekina gimtąją kalbą ir, išėję lenkišką mokyklą, laiko lietuvių kalbą skurdžia tik dėl to, kad jos nemoka ir nenori išmokti, užteršia svetimos kalbos žodžiais, žaloja ir padaro nesurpantą liaudžiai. Gal būt, ši griežta J. Ciuldos kritika dvasininkų adresu buvo viena iš priežasčių, kad Zavadskis neišspausdino jo „Samprotavimų“.

J. Ciulda kelia ir kalbos norminimo, vienodos bendratautinės rašomosios ir šnekamosios kalbos klausimą. Kadangi lietuvių kalba yra suskilusi į įvairias tarmes ir šnektas, tai reikia jas iširti ir atrinkti tą tarmę, kuri yra „toliausiai pažengusi priekin visuotiniame gyvosios kalbos veržimesi į tobulumą“. Norminimo pagrindu J. Ciulda siūlo imti vakarų žemaičių tarmę, kaip, jo manymu, labiausiai susiformavusią. Beje, kitoje

¹⁹ Lukšienė M., min. veik., p. 260.

²⁰ Lukšienė M., min. veik., p. 485.

vietoje, skyriuje „Apie žemaičių poeziją“ jis taria, jog Rytprūsių lietuvių tarmė esanti artima žemaičių tarmei²¹. Kaip įrodymą, jis septyniolika Donelaičio „Metų“ eilučių perrašo žemaitiškai savo siūlomąja rašyba²².

Lietuvių žemaičių kalba dar neturinti aiškios ir nuodugnios gramatikos, kurios būtinai reikia. J. Ciulda kritiškai vertina dvi to meto gramatikas: K. Kasauskio „Kalbrėdą“ (V., 1832) ir S. Daukanto (K. W. Mylės) „Prasmą lotynų kalbos“ (Petrapilis, 1837), laikydamas jas nepakankamomis ir pažymėdamas, jog „tik bendra daugelio darbuotojų pastanga galima pasiekti šiokiu tokio darnumo“. Beje, J. Ciulda nemini ankstyvesnių lietuvių kalbos gramatikų — nei pirmosios D. Kleino „Gramatikos“ (1653), nei P. Ruigio (1747), G. Ostermejerio (1791), K. Milkaus (1800) gramatikų, pagaliau nė vilniškės gramatikos „Universitas linguarum Litvaniae“ (1737) bei jos perspaudo: S. Stanevičiaus „Trumpo pamokymo kalbos lietuviškos arba žemaitiškos“ (V., 1829). Iš lietuvių kalbos žodynų jis aprašo (skyriuje „Apie žemaičių poeziją“) tik D. Poškos žodyną (žr. aukščiau).

Savo „Samprotavimais apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles“ J. Ciulda ketino pabandyti užpildyti gramatikos nebuvimo spragą. Jis laikė savo darbą tik bandymu, kurį pateikiąs vertinti „mokytojais žemaičių publikai“. Neignoruodamas gramatikos teorijos, jis pasirinko prasmingą ir, berods, teisingą darbo metodą: norminant bendrinę kalbą, ieškoti tinkamiausių gramatikos taisyklių visų pirma gyvoje šnekamojoje liaudies kalboje, aiškintis ir analizuoti visų tarmių kalbos faktus ir atrinkti tuos elementus, kurie labiausiai atitinka kalbos

prigimtį ir sandarą. Apvalant kalbą nuo skolinių ir barbarizmų, ieškoti leksikos lobių ir tinkamiausių žodžių bei posakių irgi visų pirma gyvojoje liaudies kalboje, o vienodinant rašybą — analizuoti ir vertinti senųjų ir savo laiko lietuviškų raštų ortografiją. Šio metodo J. Ciulda nuosekliai laikosi visame darbe; jis iš tikrųjų samprotauja, svarsto, lygina ir analizuoja gyvosios kalbos faktus.

Kalbininkai dar nėra iš esmės patyrinėję ir įvertinę J. Ciuldos „Gramatikos“ kaip kalbotyrinės studijos. Antra vertus, savo turiniu toji „Gramatika“ anaipol nėra tik kokie naivūs ar mėgėjiški gimtosios kalbos mylėtojų samprotavimai. Tai originalus ir rimtas mokslo darbas, parašytas autoriaus, kuris pats buvo žemaitis ir kuriam lietuvių kalba buvo gimtoji kalba. Darbe pateikiama daug žemaičių leksikos ir frazeologijos betarpiškai iš liaudies kalbos. Autoriaus analizės, svarstymai — dalykiški, argumentuoti. Gana nedidelės apimties rašinyje glaustai ir išliškai išdėstyta labai didelė medžiaga. Parašyti kone prieš pat pasirodant A. Sleicherio „Gramatikai“ (1856), J. Ciuldos „Samprotavimai“ liko neišspausdinti dėl ano meto sąlygų, bet tebeturi pažintinės vertės. Gal ir šią dieną jiems tebetinka J. Karlovičiaus žodžiai, kad „...suteiktų didelę naudą mokslo pasauliui, jei išeity iš spaudos“ kaip reikšmingas lietuvių kalbotyros istorijos reliktas.

Publikacijoje ištisai pateikiamas J. Ciuldos „Pratarmės“ tekstas originalo kalba su vertimu į lietuvių kalbą. Gale pridėdami trumpi teksto komentarai.

Perteikiant vertime Vergilijaus ir Ho-

²¹ *Zukas V.*, min. veik., p. 320, 322.

²² „Ile narzece pruskie zblizone jest do žmudzkiego, na dowod załączam tu część powyższego pruskiego wiersza po żmudzku podług proponowanej ortografii.“ (Rankrašcio 145 psl.)

racijaus citatas, labiausiai rūpėjo tiksliai išlaikyti prasmę, dėl kurios autorius cituoja tą ar kitą strofą.

Lietuvos TSR Valstybinė
respublikinė biblioteka

Už patarimus ir „Pratarmės“ vertimo peržiūrėjimą noriu nuoširdžiai padėkoti draugui Dominykui Urbui.

[Iteikta
1972 m. gruodžio mėn.

PRZEDMOWA

Początek Narodu litewskiego rozmaity, a rząd niepewny, naznaczają Dziejopisowie. Jedni (Bohusz) od Jafeta syna Noachowego, drudzy (Lelewel) od Herulów mieszkańców niegdyś krainy nadbałtyckiej, inni wreszcie od Wenedów, HIRRów, Letów; P. Narbutt, i w ślad za nim Kraszewski, wywodzą od Indów nawet; i gwałtem naciągają do szczepu słowiańskiego. Niemasz zaiste pewności, któryby z tych Narodów był pierwotnym szczepem terazniejszych Litwinów, Zmudziców, Prusaków i Łotyszów w Kurlandyi i Inflantach mieszkających. Jeśli z podobieństwa języków dochodzić chcemy pierwotnego ich pochodzenia; to nie wiele nas nauczy. Chociaż bowiem w języku litewskim wiele się znajduje wyrazów słowiańskich, niemieckich, łacińskich, nawet greckich, a jak jeszcze chcą, i sanskrytskich; liczba ich będąc bardzo małą w stosunku do liczby wyrazów właściwie litewskich, każe powątpiewać, iżby który z tych Narodów dał początek naszemu. Mała owa liczba obcych wyrazów i tego nawet nie dowodzi, iżby ten Naród, podług mniemania Naruszewicza, miał być zlewkiem z rozmaitych scytyjskich i sarmackich, w czasie powszechnej Narodów wędrowki powstałych, i w lasach nadbałtyckich zamieszkałych. Obce wyrazy w tym języku zamieszane, są raczej śladem bliskich stosunków tego Narodu z sąsiednimi Słowianami i Niemcami, iak dziś pokazuje język Litwinów i Zmudziców zblizonych to do Polaków i Prusaków Niemców to do Lo-

tyszów w Kurlandyi. A jeśli Herulów mamy uważać za naszych pierwotnych przodków; ci w swojej wędrowce z północy wpadłszy do Państwa Rzymskiego mogli i mowy rzymskiej nieco się przyuczyc, a po swém ztamtąd wypędzeniu powróciwszy do siedzib dawnych swoich, i obce wyrazy do mowy ojczystej przymieszać. Wreszcie żadnego podobno nie znamy języka zupełnie czystego, odrębnego od wszelkich innych, tak dalece, iżby żadnego zgola wyrazu obcego w nim nie było.

Język tedy litewski, czyli go żmudzki nazwiemy, będąc językiem nadbałtyckiego Narodu, którego początek w pomroku odległej starożytności dotąd się kryje; godzien jest zwrócić uwagę uczonych, a zamilowanie ziomków. Pomimo jednak swą dawność, i dość obszernie użycie szczególnie do opowiadania prawd Religii w tym narodzie, można powiedzieć, dotąd zostaje zaniedbanym; a dziwnym i prawie nie pojętym sposobem sam się coraz wykształca. Nie wiele bowiem piór uczonych zajmowało się takową pracą. Dzieła prawdziwych Dobroczyńców Narodu miały, po większej części, na celu zaszczerpienie w nim doskonałości chrześcijańskiej, a mało dbano o wydoskonalenie języka; bez czego jednak prawdziwej oświaty oczekiwać nie można. Gdzie ta w wyższym stopniu, tam większa czystość języka. Dowodem tego porównanie narzecza żmudzkiego z litewskiem, szczególniej po trakcie Grodzieńskim, od miasteczka Rumszyszek aż daleko w Powiat

Trocki. W tym ostatnim niema żadnej prawie grammatyczności, a natomiast mieszanina polszczyzny przekształconej i popsutej z językiem litewskim, grubym, niekrzesanym równie, jak sam naród nie mający żadnego oświecenia. Podobnie narzecze Wilkomierskie, zbliżone do Kurlandskiego, żadnych pewnych i jednostajnych w sobie nie okazuje prawideł; owsem dla niedostatku stałych zakończeń wyrazów, oraz przez niestosowne wyrzucanie lub odrzucanie głosek, a niekiedy i całych zdłosek, stała się mowa obojętną i niezrozumiałą. Szczęśliwsi w tej mierze od Zmudzinów i Litwinów Prusacy, którzy w swych szkołkach parafialnych, obok nauki języka niemieckiego, pobierają też nauki w krajowym. Lecz u nas największą przeskodą do wykształcenia narodowego języka jest od wieków wkorzeniony przesąd,— że język ten nazwano **Językiem wyłącznie gminu**. Mały jeszcze chłopczyzna, oddany nawet do szkółki parafialnej, przymuszony pod karą (Nota linguae) wyrzec się ojczystej mowy, wszelkie nauki i oświecenie biorąc w obcym, sobie dotąd nieznanym języku, zwolna obojętności wprzód, a z czasem jawnego nabywa wstrętu do tego języka, w którym czuła matka, pobożna żmudzinka pierwszych go wyrazów nauczyła, w którym dziecię najpierwszą czyniło próbę użycia władz językowych. Tym sposobem wstydzic się zaczyna swoich rodziców i familii, wstydzic się swojego rodu, stanu i ojczyzny. Nie chce bez wielkiego zarumienienia się wyznać prawdy, że jest żmudzinem, lecz podrzuca siebie obcemu narodowi, kłamliwie nazywając siebie rodowitym i właściwym Polakiem; gdy tymczasem z mowy swojej przeciąglęj i niedomawiania pewnych spółgłosek łatwo się wyda, kim jest rzeczywiście. A niekiedy dla okazania jakowejś skromności, nazwie się litwinem, jakoby Litwa była zaszczytniejszą od Żmudzi. Ileżto podobny przesąd

szkodliwego wywiera wpływu na moralność człowieka! Jeśli który z tak skrzywionych młodzieńców zabierze się do stanu duchownego i z kolei zostanie przeznaczonym do religijnej posługi swoim rodakom, takowy sługa Ołtarza, nałogową wzdargą ku ojczystej mowie przejęty, stara się tylko o to, żeby jego mowę i nauki, lud choćby przez odgadywanie przynajmniej w części zrozumiał. Utyskuje na ubóstwo krajowego języku, że w nim nie można dobrać właściwych wyrazów do wyjaśnienia (najpewniej płaskich) pomysłów, bo jego nie zna; zarozumiała w swojej wyobrażonej uczoności, nie lubi nawet szpierać w mowie gminu słów właściwych.

Offenduntur enim, quibus est equus
et pater et res:
Nec quid fricti ciceris probat, et nucus
emtor
Aequis accipiunt animis, donentque
corona.

Horat. Ep. ad Pisones

A w takim razie nadstawiając niby niedostatki mowy swego ludu łataniną zwłaszcza polskiego języka, chce one pokrywać, i obce naciągając wyrazy nadaje im zakończenia żmudzkie; i przez taki makaronizm czyni mowę niezrozumiałą, dla słuchacza żadnego nie przynoszącą pożytku. Że język żmudzki nie jest ubogim w tym względzie, dowodem tego Przekład całej Biblii obojga Testamentów, gdzie są myśli najwznioślejsze, tajemnice, allegorije, prorocstwa, poezye, Psalmy; język zdolny do napisania tylu ksiąg nabożnych, tylu śpiewów tak wiejskich, jak i świętych, wreszcie do napisania Poematu Donelejtisa, Poematu, można powiedzieć, najpiękniejszego przy swojej wiejskiej prostocie. Żmudzin zaś czyniący tak niesprawiedliwy, tyle kłamliwy powyższy zarzut, nie jest pewnie zdolnym i w polskim co ważnego napisać. Podobnegoż zarzutu doznawał niegdyś i polski, jak o tём powiada Bentkowski (Hist. Liter.

Pol. T. 1). Tu przeto można powiedzieć sprawiedliwie o języku żmudzkiem, co Dmochowski o polskim napisał.

Częstokroć na nasz język plocko narzekamy.
Jest to skarb bardzo drogi, ale go nie znamy.

Szt. Rym.

Czasem nieśmiałość, a często lenistwo jest powodem takiej opieszałości. Owszem każdemu wolno, nawet jest obowiązkiem wynajdywać i dobierać najstosowniejsze, lecz między gminem ukryte lub zapomniane wyrażenia.

Mortality pacta peribunt,
Ne dum sermonum stet honos et gratia vivax.
Multa renascentur, quae jam cecidere, cadentque
Quae nunc sunt in honore vocabula;
si valet usus,
Quem penes arbitrium est, et jus et norma loquendi.

Ut sylvae foliis pronos mutantur in annos,
Prima cadunt: ita verborum vetus interit aetas,
Et juvenum ritu, florent modo nata, vigentque...
ego cur acquirere pauca
Si possim, invidetur; cum lingua
Catonis et Enni
Sermonem patrium ditaverit, et nova rerum
Nomina protulerit? Licuit et semper licebit
Signatum praesente nota producere nomen...
In verbis etiam tenuis cautisque ferendis
Dixeris egregie, notum si callida verbum
Reddiderit junctura novum...
Hor. l. cit.

Narod żmudzki, ile jest do swego Duchowieństwa przywiązany, każdemu wiadomo. Jeśliby więc toż Duchowieńst-

wo, w mowie swojej, kazaniach, katechizmach, układaniu ksiąg do Nabożeństwa i śpiewów kościelnych raczyło trzymać się ściśle prawideł z natury tegoż języka wyprowadzonych i pokazanych; dopilnować koniecznie potrzebnej jednostajności w mówieniu i pisaniu, łatwoby dokazało, że znajdujące się dotąd rozmaitości, jakby narzecza, niekształtności języka, i zboczenia od prawideł onego, sprostowanemi i do pewnego porządku przywiezionemi zostały. Wieleby przez to się przyłożyło do wykształcenia mowy ojczystej, a tym samym pomnożyłoby oświatę swego Narodu. Rzecz jeszcze dotąd tylko wielce pożądana, ażeby w szkółkach parafialnych, zamiast wstrętu do pomienionego języka, wmaiwiano zamiłowanie onego, a obok nauk w językach od Rządu naznaczonych, i w krajowym też podawane były. Projektem nawet było Ministerstwa Narodowego Oświecenia roku 1833; lecz niestety! nie przyszło do tak pożądanego skutku.

Ponieważ język i pisma Uczonych powinny być językiem i pismem Narodu, Autor przeto pracujący około swego Dzieła, ściśle ma się trzymać pewnych prawideł grammatycznych. Konieczna więc potrzeba jasnej i dokładnej Grammatyki, jakiejś narod żmudzki dotąd nie posiada. Wydał, wprawdzie, przed kilkunastą lat uczony Książd Kalixt Kosakowski Grammatykę pod tytułem **Kałbrieda**; lecz ta, prócz niektórych nie zle dobranych nazwań grammatycznych, z wielu względów dostateczną nie jest. Po nim wydał inną K. W. Myle (w Petersburgu drukowaną), lecz niełatwo odgadnąć zamiar tego Autora. Pisze Grammatykę niby języka łacińskiego dla żmudzinów. Prawidła i rozumowania są po żmudzku, ortografią bardziej pruską, a poddyalektem niezgrabnym gminnym. Nomenklatura jego żmudzka z początku twarda, z trudnością zrozumiana, możeby jednak z czasem dała się upowszechnić, używając jej w Grammatyce

raczej języka żmudzkiego, nie zaś łacińskiego. Żądać nawet od Autorów zupełnej dokładności nie podobna, gdzie wielu pracowników wspólną usilnością do pewnej doskonałości przyjść tylko można, i zmienić wkorzenione różnice mowy.

Quo semel imbuta recens, servabit
odorem

Texta diu.

Idem. Epistolar. Lib. I. Ep. II

Pisarz poświęcający swą pracę śledzeniu i wykrywaniu pewnych i stałych prawideł mówienia i pisania, powinien dokładnie zgłębić i poznać naturę i mechaniczny układ języku; pilnie się zastanawiać nad dawniejszą mową i ortografią; rozważać, ile ona jest zgodną lub różną od natury i właściwego toku jego; na czém niedokładność zależy i jakim sposobem możnaby ją ulepszyć; roztrząsać więc należyte wszystkie modyfikacje, porównać z prawidłami **Powszechnej Grammatyki**; ocenić zgodność i różnicę, i na czém ta ostatnia zależy, czy pochodzi z natury języka mającego sobie szczególne własności, albowi też z niewykształcenia swego wynikłe; wejrzeć w stosunek, czyli podobieństwo do innych żyjących jeszcze lub umarłych, wydoskonalonych lub mało co od pierwiastkowej niekształtności oddalonych, rozróżnić wyjątki od prawideł w samym języku odkryć się dających i zboczenia od nich potrzebujące sprostowania. Że zaś język dzieli się na rozmaite dialekta i poddialekta, a w nich tu ówdzie mogą się znajdować pojedyncze prawidła; pisarz więc powinien pilnie roztrząsać każdy z nich; rozważyć, który przez powszechne dążenie języka żyjącego do doskonałości, najdalej w tej kolei postąpił, i przybliżył się do swojej mety, lub od niej się bardziej oddalił nie mając przewodnika. Oprócz tego czytywać książki tak w tym języku pisane, jak równie i w innych; często bowiem się zdarza, że uwagi czynione nad jednym,

stają się pochodnią do poznania drugiego.

Hoc opus, hoc studium parvi
properemus et ampli;
Si Patriae volumus, si nobis vivere
cari.

Hor. l. cit. Ep. III

Nec poeniteat te calamo trivisse
labellum.

Virg. Eclog. II

Ani się zrażać należy różnicą mowy każdej prawie strony; ani uważać na sprzeczki literackie; owszem śmiało objawiać należy swoje odkrycia, swoje zdanie, nie narzucając jednak nikomu za konieczne do przyjęcia.

Scinditur inertum studia in contraria
vulgus.

Virg. Aen. lib. II

Grammatici certant, et adhuc sub
iudice lis est.

Hor. Ar. poet.

Non nostrum inter vos tantas

componere lites.

Virg. Eclog. III

Nie na mój to wiek, siły i zdatność takiej podołać pracy. Znajdą się daleko uczeńsi i zdolniejsi. Ja posłuszny sprawiedliwej Poety przestrodze:

Sumite materiam vestris, qui scribitis,
aequam

Viribus, et versate diu, quid ferre
recusent,

Quid valeant humeri. . .

Metiri se quemque suo modulo ac
pede verum est.

Hor. loc. cit.

i żeby nie zasłużyć na żarty i śmiechy, szumném przedsięwzięciem, a nie doprowadzoném do skutku,

Inceptis gravibus plerumque et magna
professis
Purpureus late qui splendeat unus et
alter

Assuitur pannus.

Amphora coepit

Institui, currente rota cur urceus exit?

Idem

(co wychodzi na žmudzki: Ysz anyjk szyjk be lyko), starałem się przynajmniej choć w małej części uczynić próbkę. Nie miałem sposobności zwiedzać wszystkich stron Żmudzi i Litwy w celu dokładnego poznania i ścisłego zastanawiania się nad mową ustną tych ludów. Znam gruntownie poddyalekt zachodnio-żmudzki, mowę moją macieżyńską; po większej części i litewski; i nie zaś mniej więcej poznałem z Dzieł różnych Autorów. Czytałem, ile ich mieć mogłem, zastanawiałem się w nich nad budową języku i ortografią; porównywałem one z naturą jego, i znalazłem wiele tu ówdzie rozrzuconych trafności i uchybień, a nigdzie jednostajności. W poddyalekcie jednak zachodnio-żmudzkim zdało mi się odkryć większe ukształcenie; jego przeto najwięcej się trzymałem. Jakie zaś w nim prawidła się objawiły, i na czém jego ukształcenie zależy; jakie oraz prawidła grammatyczne językowi żmudzkiemu stosowniejszemi by się zdawały; zdanie moje w niniejszém Dziełku Uczonój Publiczności Żmudzkiój do przejrzania i ocenienia

przedstawuję. Daleki od zarozumiałości, tyle jednak powiedzieć mogę, że nie wszystko ulegnie pogardzie i odrzuceniu.

Non omnis moriar.

Hor.

Jeśli nie wiele się tém dla Społeczności przysłużyć, nie przeto mniej mam szacunku i przywiązania do mojego Narodu i języka. A jeśli się komu zdarzyło uczuć do mnie ztąd nieukontetowanie, niech raz jeszcze odczyta stronicę tytułową. Każdemu w podobnym przedmiocie myśleć wolno.

Non ego nobilium scriptorum auditor
et ultor,
Grammaticas ambire tribus et pulpita
dignor.

Hor. Ep. XIX

Ac ne forte roges, quo me duce, quo
lare tuter;
Nullius addictus jurare in verba
magistri. . .

Et mihi res, non me rebus subjungere
conor.

Idem. Ep. I

Pisałem 1854 roku.—

Vertimas

PRATARMĖ

Lietuvių tautos pradžią istorikai aprašo įvairiai, ir dėl to nėra tikrumai. Vieni (Bogušas) veda lietuvius iš Jafeto, Nojaus sūnaus, kiti (Lelevelis) iš herulių [1], gyvenusių kadais prie Baltijos jūros, pagaliau dar kiti iš venedų, hirų, letų; P[onas] Narbutas ir, juo sekdamas, Kraševskis — netgi iš indų; ir visi varu bruka lietuvius į slavų padermę. Iš tiesų nėra tikrai žinoma, ar iš kurios nors šių tautų yra kilę dabartiniai lietuviai, žemaičiai, prūsai ir latviai, gyvenę Kurše ir Inflantuose. Jei norėtume atsekti jų pirmąją kilmę iš kalbų panašumo, tai nedaug ką sužinotume. Nesgi nors lietuvių kalboje yra daug slaviškų,

vokiškų, lotyniškų, net ir graikiškų žodžių, o dar, kaip taria kiti, ir sanskritiškų, tačiau tokių žodžių kiekis yra labai mažas lyginant su tikrų lietuviškų žodžių kiekiu, ir tai verčia suabejoti, ar kuri nors iš tų tautų būtų davusi pradžią mūsų tautai. Anas mažas svetimų žodžių skaičius neįrodo taip pat, kad ši tauta būtų, kaip Naruševičius mano, samplaika įvairių skitų bei sarmatų genčių, visuotinio tautų kraustymosi metu atsikėlusių ir apsigyvenusių miškuose prie Baltijos jūros. Patekę į lietuvių kalbą svetimi žodžiai yra veikiau pėdsakas artimų tos tautos santykių su kaimynais slavais ir vokiečiais, kaip ir šian-

dien rodo kalba tų lietuvių ir žemaičių, kurie gyvena arti prie lenkų ir Prūsų vokiečių arba Kuršo latvių. Netgi jei pirmaisiais mūsų sentėviais turėtume laikyti herulius, tai šieji, savo klajonėje iš šiaurės įpuolę į Romos valstybę, galėjo šiek tiek pramokti lotynų kalbos ir įmaišyti svetimų žodžių į gimtąją savo kalbą po to, kai juos iš ten išvarė ir jie sugrįžo į senas savo sodybas. Ogi šiaipjau, rodos, nėra žinoma nė vienos kalbos visiškai grynos, išsiskiriančios iš visų kitų, kad joje perdėm nebūtų nė vieno svetimo žodžio.

Tad lietuvių ar — kaip mes vadiname — žemaičių kalba, būdama kalba baltiškosios tautos, kurios pradžia iki šiol slepia gilios senovės glūdumą, yra verta mokslininkų dėmesio ir gentainių meilės. Tačiau ji, nežiūrint senumo ir gana plataus vartojimo, ypač religinėms tiesoms skelbti toje tautoje, gali sakyti, dar tebelieka užleista; betgi keistu ir beveik nesuprantamu būdu pati savaime vis tobulėja. Nes juk nedaugelis mokytų plunksnų jai čia tėra padėję. Tikrųjų tautos geradarių veikalai dažniausiai siekė skiepyti joje krikščioniškąsias dorybes, maža tesirūpindami tobulinti kalbą, o be šito negalima laukti tikros apšvietos. Kur apšvieta aukštesnio laipsnio, ten ir kalba grynesnė. Tai įrodo palyginimas žemaičių tarmės su lietuvių, ypač gyvenančių palei Gardino vieškelį, nuo Rumsiškių miestelio į Trakų pavieto gilumą. Siame pavieta nėra beveik jokio gramatiškumo, o tėra tik iškreiptos bei sugadintos lenkų kalbos mišinys su lietuvių kalba, irgi neapdorota ir grubia, kaip ir pati visai neapšviesta liaudis. Taip pat Ukmergės tarmė, kur arčiau Kurliandijos, beveik visai neturi tikrų ir vienodų taisyklių; negana to, dėl neturėjimo tvirtų galūnių žodžiams, taip pat dėl nederamo garsų, o kartais ir skiemenų išmetimo bei praleidimo kalba virto neaiški ir nesuprantama. Laimingesni tuo atžvilgiu už žemaičius ir

lietuvius yra prūsai, kurie savo paparinėse mokyklėlėse šalia vokiečių kalbos mokosi ir savo krašto kalbos. Tačiau pas mus didžiausia kliūtis liaudies kalbai tobulinti yra nuo amžių įsišaknijęs prietaras, kad ši kalba pavadinta **vien tik prastuomenės kalba**. Mažą berniuką, atiduotą net į paparinę mokyklėlę, verčia, grasinami bausme (nota linquae), atsisakyti tėvų kalbos; visą mokslą ir lavinimąsi gaudamas svetima, lig tol nemokėta kalba, ilgainiui tampa pirma abejingas, o paskui atvirai ima biauřėtis tąja kalba, kuria jautri motina, pamaldi žemaitė, jį išmokė pirmųjų žodžių, kuria kūdikiu būdamas pirmąsyk pabandė kalbėti. Taip ir pradeda gėdintis savo tėvų ir šeimos, gėdintis savo giminės, luomo ir tėvynės. Nenori didžiai nerausdamas prisipažinti tiesą, jog yra žemaitis, bet prisiplaka prie svetimos tautos, melagingai vadindamasis tikru lenku iš prigimimo, norsgi su savo pratisa kalba ir kai kurių priebalsių neistairimu tuojau išsiduoda kas esąs. O kartais, lyg ir kuklindamasis, pasivadina lietuviu, tarsi būtų Lietuva garbingesnė už Žemaitiją. Kiek toks prietaras turi žalingos įtakos žmogaus dorovei! Jei kuris nors iš taip suluošintų jaunikačių pasišauna tapti dvasininku ir savo ruožtu paskiriamas teikti religines paslaugas gentainiams, toks altoriaus tarnas, persiėmęs įsišaknijusia panieka savo tėvų kalbai, stengiasi tik, kad jo kalbą ir pamokslus liaudis suprastų bent iš dalies, kad ir spėliote spėliodama prasme. Aimanuoja dėl lietuvių kalbos skurdumo, esą, negalys parinkti joje tinkamų žodžių mintims (veikiausiai, lėkštomis) reikšti, nesgi kalbos nemoka. Pui kuodamasis tariamu savo mokytumu, nemėgsta netgi pasieškoti deramų žodžių liaudies kalboje.

Tie, kur savo luomu ir turtais puikuoja,
Peiks ir vainiko neskirs iš širdies tam,
kam ploja

Minia, žirnių ir riešutų prisisproguos.

Horacijus. Poezijos menas. [2]

Tokiais atvejais, tariamus savo liaudies kalbos trūkumus nori pridengti ypačiai lenkų kalbos lopais, griebiasi svetimų žodžių ir prikerdinėja jiems žemaitiškas galūnes. Ogi per tą makaronizmą padaro kalbą nesuprantamą ir klausytojui suvis nenaudingą. Kad žemaičių kalba nėra skurdi žodžių, įrodo vertimas visos abiejų testamentų biblijos, kurioje yra prakilniausių minčių, paslapčių, alegorijų, pranašysčių, poezijos, psalmių. Ši kalba tiko tiekai religinių knygų parašyti, tiekai liaudies dainų ir šventų giesmių, o ir Donelaičio poemai, tai poemai, kuri yra, gali sakyti, gražių gražiausia sodietiškuoju savo paprastumu. Ogi žemaitis, darąs minėtąjį priekaištą, tokį neteisingą, tokį melagingą, tikriausiai nė lenkų kalba nėsugebėtų nieko doro parašyti. Panašių priekaištų buvo patyrusi ir lenkų kalba, kaip pasakoja Bentkovskis (Lenkų literatūros istorija, t. 1). Todėl galima šioje vietoje teisingai tarti apie žemaičių kalbą tą patį, ką Dmochovskis yra parašęs apie lenkų kalbą:

Nupeikiam savo kalbą, esą ji
prastoka.
Yra ji didis lobis, tik josios nemokam.
Eiliavimo menas.

Kartais nedrąsa, o dažnai tinginys
yra šio aplaidumo priežastis. Iš tiesų
kiekvienam valia, o ir privalu ieškotis
ir rankiotis visų tinkamiausių posakių,
težinomus liaudyje arba užmirštus.

...Zus mirtingųjų darbai;
Negi žodžiai gyvuos vis šlovingi ir
gražūs?
Daugel žodžių atgims užmirštų, ir
išnyks tie,
Kur madingi dabar,— jei paprotys
panorės to,
Kurs yra arbitras kalbos, jos valia ir
jos norma.

Kaip girios rudenio lapus kad meta,

Taip miršta žodžiai tie, kurių jau
baigės amžius.
O tik užgimę nauji pražysta ir klesti
jaunyste.

Ko man prikaišioja,
Kad vieną kitą žodį pats išdrįsau
sukurti?
Juk žodžių naujų išrado Enijas,
Katonas
Ir jais praturtino tėvų, senolių kalbą.
Lai niekas negina, kaip nedrausta
niekuomet,
Paleist į žmones žodį, laiko kalvėję
kalta.
...atsargiai ir jautriai
Vartodamas žodžius, juos privalai
sijoti.
Bus prašmatni kalba, jei įprastinį
žodį
Gudriam derinyje naujai skambėt
priversi.

Horacijus. Ten pat.

Visi žino, kaip žemaičių liaudis yra prisirišusi prie savo dvasininkijos. Jei savo ruožtu dvasininkai, kalbėdami, sakydami pamokslus, rašydami katekizmus, maldaknyges ir bažnytines giesmes, teiktusi tiksliai laikytis taisyklių, išvestų iš tos kalbos prigimties, jei paisyty būtinai reikalingo vienodumo kalboje ir rašte, tai bemat paaiškėtų, jog pasitaikančios ikšiol skirtybės, tarsi kokios tarmės, kalbos ydos ir nukrypimai nuo jos taisyklių, išsitaisyty ir rastųsi kuri-ne-kuri tvarka. Daug tuo būtų prisidėta prie gimosios kalbos tobulinimo, o tuo pačiu ir prie savo liaudies švietimo. Vis dar tebėra vien itin pageidautinas dalykas, kad parpinėse mokyklėse, užuot skiepijus pasibiaurėjimą šia kalba, būtų ugdoma meilė jai, o šalia mokslų dėstymo valdžios nurodytomis kalbomis, būtų kai kurie dalykai dėstomi ir krašto kalba. Buvo netgi toks Liaudies švietimo ministerijos projektas 1833 metais, tik, deja, iš jo nebuvo suleukta trokštamų vaisių. [3]

Kadangi mokslo žmonių kalba ir raštas turi būti toks, kaip tautos kalba ir raštas, tai dirbantis prie savo veikalo autorius privalo griežtai laikytis tam tikrų gramatikos taisyklių. Todėl reikia aiškios ir nuodugnios gramatikos, kurios žemaičių tauta ikišiol dar neturi. Iš tiesų, mokytas kunigas Kalikstas Kasakauskis išleido prieš kelioliką metų gramatiką, pavadinęs **Kalbrėda**; [4] tačiau ši, išskyrus kai kuriuos neblogai parinktus gramatinius terminus, daugeliu atžvilgių yra nepakankama. Po jo kitą gramatiką išleido K. V. Mylė (spausdintą Peterburge), [5] tačiau nelengva įspėti, ko šis autorius nori. Jis rašo neva lotynų kalbos gramatiką žemaičiams. Taisyklės ir samprotavimai rašomi žemaitiškai, daugiau prūsiskąja rašyba, neapdorota prastuomenės tarme. Žemaitiška jo nomenklatura, iš pradžių kieta, sunkokai suprantama, gal būt, su laiku galėtų paplisti visuotinai, jei vartotų ją veikiau žemaičių, o ne lotynų kalbos gramatikoje. Neįmanoma nei reikalauti iš autorių visiško tikslumo tokiaame dalyke, kur tik bendra daugelio darbuotojų pastanga galima pasiekti šikio tokio darnumo ir pakeisti įsišaknijusius kalbos skirtingumus.

Kvapas, kurį yra naujas indas įgėręs, Ilgai išliks jame.

Ten pat. Laiškai. Knyga I. Laiškas II Autorius, kuris ketina pašvesti savo triušą tvirtoms ir pastovioms kalbėjimo bei rašymo taisyklėms susekti ir atskleisti, turi nuodugniai gilintis ir pažinti kalbos prigimtį ir mechaninę jos sandarą, kreipti atidų dėmesį į senąją kalbą ir rašybą, apsvarstyti, kiek ji derinasi ar prasilenkia su kalbos prigimtimi bei savita jos tėkme, kur glūdi sutrikimas ir koku būdu ji gerintina; taigi turi pridėti išnagrinėti visas modifikacijas, palyginti su visuotinės gramatikos taisyklėmis, įvertinti darą ir skirtumą, ir iš ko šis pastarasis randasi — ar kyla iš kalbos prigimties, turinčios savo atski-

ry savybių, arba gal iš jos neišstobulėjimo; privalo išžvelgti santykį arba panašumą su kitomis kalbomis, gyvomis ar jau mirusiomis, tobulomis ar dar tik nedaug kuo nutolusiomis nuo pirminės nedarnos; atskirti išimtis iš atskleidžiamų pačioje kalboje taisyklių nuo nuokrypių, kurias reikia atitaisyti. O kadangi kalba yra suskilusi į įvairias tarmes ir šnektas, kuriose šen bei ten gali rasti paskirų taisyklių, tai autorius privalo stropiai išnagrinėti kiekvieną iš jų, apmąstyti, kuri tarmė yra toliausiai pažengus priekin visuotiniame gyvosios kalbos veržimesi į tobulumą ir daugiausia yra priartėjusi prie to tikslo arba labiausiai nuo jo nutolusi, neturėdama vadovo. Be to, dar turi skaityti knygas, kaip šiąja kalba rašytasias, taip lygiai ir kitomis, nesgi dažnai būna, jog pastebėjimai dėl vienos kurios nors kalbos esti šviesuliu kitai kalbai pažinti.

Štai ko mums reikia, štai kurlink

turime siekti,

Jeigu tėvynei, jei sau patiems norim
būti naudingi.

Horacijus. Laiškai. Knyga I. Laiškas III
Lai tau gaila nebus, kad lūpas dildė
dūdelė.

Vergilijus. Bukolikos. II ekloga. [6]

Nereikia graužtis nei dėl skirtingos kalbos kone kiekvienoje apylinkėje, nei paisyti literatų gincų; priešingai, dera drąsiai skelbti savo atradimus, savo nuomone, niekam tačiau neprimetant jos kaip būtinos pripažinti.

Pameta galvą minia ir į priešingas
nuomones skyta.

Vergilijus. Eneida. II giesmė. [7]

Vaidijas kalbininkai, o byla tebelaukia
teisėjo.

Horacijus. Poezijos menas.

Tai ne mano jėgoms varžybas tokias
išspręsti.

Vergilijus. Bukolikos. III ekloga. [8]

Ne mano amžiui, [9] jėgoms ir gabumams
įveikti tokį darbą. Rasis gerokai

mokytesnių ir gabesnių. Aš paklūstu teisingam poeto įspėjimui:

Jūs, kurie rašot, rinkitės temą, lygią
Jėgomis, ir iširkit gerai, ką įstengs
Pakelti pečiai, ir ko ne.

Horacijus. Poezijos menas.

Juk valia kiekvienam savo saiku ir
pėda matuoti.
Ten pat.

ir, kad nepelnyčiau pašaipos ir išjuokos
dėl trunkaus, bet neišvartyo iki galo už-
mojo, esą —

Po rimtos įžangos ir pažadų didingų,
Idant plačiai skambėtų, prisiuva
kartais poetas

Lopą raudoną šen ten. . .
Amforą žiesti pradėjo,
O ratą sukant, puodelis išėjo. . .

Ten pat.

(tai būtų žemaitiškai: iš aniek siek be-
liko), stengiausi bent mažumą paban-
dyti. Neturėjau progos aplankyti visų
Zemaitijos ir Lietuvos kraštų, kad gerai
pažinčiau ir tiksliai išmanyčiau šnek-
mąją tų žmonių kalbą. Gerai moku va-
karinių žemaičių šnektą, savo motinos
kalbą, dar kiek geriau ir lietuvių, o kit-
tas tarmes daugmaž pažįstu iš įvairių
autorių veikalų. Skaitydavau, kiek galė-
davau jų turėti, kreipdamas dėmesį
į kalbos sandarą ir rašybą; lyginau su
kalbos prigimtimi ir užtikau šen bei ten
taiklybių bei nuokrypių, tik niekur nera-
dau vienodumo. Vienok man atrodė, jog
vakarinių žemaičių šnektą radau labiau

susiformavusią, dėl to jos daugiausia
laikiausi. O kokios joje apsiereiskė tai-
syklės ir tuo pagrįstas jos susiformavi-
mas, o ir kokios gramatikos taisyklės at-
rodytų tinkamiausios žemaičių kalbai —
savo nuomone apie tai pateikiu Moky-
tajai Zemaičių Publiškai peržvelgti ir
įvertinti šiame veikalėlyje. Anaipol ne-
sinešdamas į puikybę, tiek tačiau galiu
pasakyti, jog ne viskas bus paniekinta
ir atmesta.

Aš ne visas mirsiu.

Horacijus.

Kad ir nedaug būsiu tuo pasitarnavęs
visuomenei, tai dėlto ne mažiau turiu
pagarbos ir prieraišumo savo tautai ir
kalbai. Jei pasitaikytų, jog kas nors bus
dėl to nepatenkintas manimi, lai tasai
dar kartą perskaityt titulinį puslapį. [10]
Kiekvienam tokiame dalyke valia savo
galva galvoti.

Raštininkų garsių mokinys ir jų
šalininkas, laikau,
Jog per visas mokyklas kalbininkų
man eit nederėtų.

Horacijus. Laiškas XIX

Gal tu paklaus, kas man vadovauja,
kurios aš mokyklos?
Niekam prisiekęs nesu kartoti jo
mokymo žodžių.

Sau dalyką pajungt, ne jam
pasijungti stengiuosi.
Ten pat. Laiškas I

Rašiau 1854 metais.

P a a i š k i n i m a i

J. Ciudlos „Gramatikos“ rankraštis laikomas Lietuvos TSR Valstybinės respublikinės biblio-
tekos rankraštyne, V. Steponaičio rankraščių
fonde.

[1] Mintį apie lietuvių kilmę iš herulių pa-
skleidė A. Vijukas-Kojalavičius veikalė „Historia
Litvaniae“ (d. 1, 1656). Si teorija laikėsi iki
XVIII a. pabaigos, kol ją sugriovė A. L. Slė-
ceris („Geschichte von Litauen“. Göttingen.

1776). Tačiau XIX a. pradžioje, romantizmo po-
veikyje, herulių teoriją vėl buvo atgaivinęs
K. Bogušas. J. Lelevis dėl herulių abejojo, bet
jį kaip galimą lietuvių protėvių neatmetė. (Zr.:
J. Jurginis. Legendos apie lietuvių kilmę. V.,
1971, p. 104—131).

[2] Horacijaus kūriny „Epistola ad Pisones“
turi ir kitą pavadinimą: „Ars poetica“ („Poezijos
menas“). Šio veikalė citatų versijoms iš dales

naudotasi senesniu A. Churgino vertimu (K., 1936).

[3] Po Vilniaus universiteto uždarymo, carinė administracija ruošė liaudies švietimo sistemos pertvarkymą Lietuvoje. Švietimo ministro Liveno 1833 m. vasario 25 d. laiške Vilniaus švietimo apygardos globėjui G. Kartaševskiui buvo užuomina, kad lietuvių mokyklose mokytojai (ne dvasininkai) galėtų mokyti tikybos žemaitiškai (t. y., lietuviškai) iš caro valdžios ir dvasinės vyresnybės patvirtintų vadovėlių. Tačiau mintis apie lietuvių kalbą cariai iš švietimo vadovų tarpe neilgai tesilaikė, kaip ir sumanymas steigti specialiai lietuviams mokytojų seminariją. (Zr.: M. Lukšienė, min. veik., p. 217—221).

[4] K. Kasakauskis. Kalbrėda liežuviu žemaitiškai. V., 1832.—Si gramatika irgi parašyta lenkų kalba su pavyzdžiais lietuvių kalba.

[5] S. Daukantas. Prasma lotynų kalbos. Parašė K. W. Mylė. Petrapilie, 1837.

[6] A. Dambrausko vertimas. (Zr.: Vergilijus. Bukolikos. Georgikos. Vertė A. Dambrauskas. V., 1971, p. 13).

[7] A. Dambrausko vertimas. (Zr.: Vergilijus. Eneida. Vertė A. Dambrauskas. V., 1967, p. 30).

[8] A. Dambrausko vertimas. (Zr.: Vergilijus. Bukolikos. . . , p. 22).

[9] Tada (1854 m.) J. Ciulda buvo 58 metų amžiaus.

[10] J. Ciuldos „Samprotavimų“ rankraščio tituli is lapas neišliko.

«ПРЕДИСЛОВИЕ» ГРАММАТИКИ ЮОЗАСА ЧЮЛДЫ

V. ЮРГУТИС

Резюме

Ю. Чюлда (1796—1861), автор написанного на польском языке сочинения «Размышления о грамматических правилах жамайтийского языка», «Предисловие» к которому является объектом настоящей публикации, был воспитанником Вильнюсского университета. Он с 1818 по 1822 г. был слушателем факультета моральных и политических наук, являясь по университету одногодником с С. Даукантасом, И. Домейкой, А. Мицкевичем, Т. Заном. В 1823—1835 гг. Ю. Чюлда был учителем в Каунасе, позднее и до конца жизни ксендзом. Ю. Чюлда интересовался античной, польской, литовской литературой, литовским фольклором, изучением литовского языка. Свое сочинение по грамматике литовского языка Ю. Чюлда закончил в 1854 г., но его труд издан не был и имеется только в рукописях. «Предисловие» сочинения Ю. Чюлды явля-

ется ценным документом истории культуры литовского народа. В нем автор рисует яркую картину условий своего времени, излагает свои взгляды на литовский язык, его место и значение для народного просвещения. Автор утверждает давность, своеобразие и богатство литовского языка, сохраненного и постоянно совершенствуемого самим народом, и требует пересмотра «укоренившегося предрассудка», якобы литовский язык годен лишь для общения в среде темного простонародья и недостаточен для выражения глубоких мыслей. Автор считает, что забота о чистоте и совершенствовании родного языка — долг каждого образованного литовца.

Свой труд Ю. Чюлда называет попыткой, подчеркивая, что создание научной грамматики литовского языка должно стать делом многих ученых.

“THE INTRODUCTION” TO THE GRAMMAR OF J. CIULDA

V. ЮРГУТИС

Summary

J. Ciulda (1796—1861), the author of a work written in Polish language “Reflections on

grammatical principles of the Samogithian language”, the “Introduction” to which is the object

of this paper, was a student on the faculty of moral and political sciences of the Vilnius University (1818—1822), he studied there at the same time as S. Daukantas, J. Domeika, A. Mickiewicz, T. Zan. From 1823 to 1835 he taught in Kaunas, later and till the end of his life he was a catholic priest. J. Ciulda was interested in Greek, Roman, Polish and Lithuanian literature, Lithuanian folk-lore, in investigation of the Lithuanian language. His work on the grammar of this language J. Ciulda completed 1854 m., but it was not published and remains only in manuscript.

"The Introduction" to the work of J. Ciulda is a valuable dokument of the Lithuanian culture. In his work the author depicts a vivid picture of the conditions of life of the age he

lived, and explains his views on the Lithuanian language, its role in the education of people. The author affirms the antiquity, peculiarity, and richness of the Lithuanian language, which has been constantly preserved and perfected by the people. He requires a revision of the deeply rooted prejudice, that the Lithuanian language is fitted only for communication among common and ignorant people and is not able to express profound ideas. In author's opinion, the care for the beauty and perfection of the mother tongue is a duty of every educated Lithuanian.

His work J. Ciulda qualifies as an attempt; creation of a scientific grammar of the Lithuanian language has to become a task of many scientists.